

Doçent Doktor Tahsin KAZAN

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Fırat University, Faculty of Divinity,
Elazığ, TÜRKİYE
tkazan12@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7675-9000>
<https://ror.org/05teb7b63>

Âşûrâ Günü'nde Aileye İkranda Bulunmaya Teşvik Eden Tevsi'a Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tahlili

Analysis of the Hadith of Tawsî'a (Expansion) Which Encourages Giving Treats to the Family on the Day of Ashura in Terms of Sanad (the Chain of Narration) and Matn (Text)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 15 Nisan 2024 / 15 April 2024
Kabul Tarihi / Date Accepted: 12 Haziran 2024 / 12 June 2024
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran 2024 / 30 June 2024
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf | Citation

Kazan, Tahsin. "Âşûrâ Günü'nde Aileye İkranda Bulunmaya Teşvik Eden Tevsi'a Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tahlili". *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 6 (Haziran 2024), 37-55.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.
*This article has been scanned by Turnitin.
No plagiarism detected.*

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Tahsin KAZAN).*

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.
Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.
Yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarına aittir.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Öz

Müslümanların din tasavvurunu şekillendiren temelde Kur'ân ve hadislerdir. Kur'ân'ın sıhhati noktasında bir kuşku bulunmamaktadır. Hadislerin tashih ve tadifini belirlemek için birçok kıstâs bulunmakla birlikte öne çıkan kriter, sened ve metin tenkididir. Çoğunlukla muhaddisler, bir hadisi değerlendirirken öncelikle senedine bakmışlardır. Bazı muhaddislerin sened sağlam değilse metin tenkidini yapmadıkları, senette yer alan râvilerinin durumuna bakarak rivâyete bir isim verdikleri bilinen bir husustur. Muhaddislerin râviler hakkında farklı içtihatla bulunmalarının, hadislerin uygulanmasında az da olsa farklı sonuçlara yol açtığı bilinmektedir. Her toplumda sosyal hayatı şekillendiren ve gelenek haline gelmesini sağlayan bazı uygulamalar var olmuştur. Bu uygulamaları besleyen ve onlara dayanak oluşturan bazı hadislerin etkisi ise inkâr edilmez bir hakikattir. Günümüzde 'Âşûrâ' geleneği bazı ülkelerde ve özellikle Türkiye'de yaygın bir şekilde sürdürülmekte, bu geleneğin oluşmasında ve devam etmesinde ise tevsi'a hadisinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada 'Âşûrâ' gününde başta aile fertlerine ve insanlara yapılan ikramların sağlam bir delile dayanıp dayanmadığı, sened ve metin açısından tahlil edilecektir. Ayrıca bir haberin fazla tarihinin olmasının, rivâyete sıhhat hükmünü kazandırıp kazandırmayacağı de ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Hadis, Tevsi'a, Sened, Metin, Takviye.

Analysis of the Hadith of Tawsi'a (Expansion) Which Encourages Giving Treats to the Family on the Day of Ashura in Terms of Sanad (the Chain of Narration) and Matn (Text)**Abstract**

It is basically the Quran and hadiths that shape the religious perception of Muslims. There is no doubt about the authenticity of the Quran. Although there are many criteria to determine the correction of hadiths, the prominent criterion is the criticism of the chain of narration (sanad) and the text (matn). When evaluating a hadith, most of the scholars of hadith first examined its chain of narration. It is a known fact that some hadith scholars do not criticize the text if the narration is not reliable, and they give a name to the narration by looking at the status of the narrators in the narration. Also, it is seen that the different opinions among scholars regarding the narrators are known to lead to slightly different conclusions in the application of the hadiths. In every society, there have been certain practices that shape social life and become traditions. The impact of some hadiths that support these practices and provide a basis for them is an undeniable fact. Today, the tradition of Ashura is widely observed in some countries, particularly in Turkey, and it is believed that the influence of the hadith of tawsi'a (expansion) has played a role in the formation and continuation of this tradition. This study will analyze in terms of the chain of narration and the text whether giving treats to family members particularly and other people on the day of Ashura is based on solid evidence. In addition, the issue of whether having multiple chains of transmission for a narration enhances its authenticity will also be addressed.

Keywords: Hadith, tawsi'a (expansion), sanad (the chain of narration), matn (text), reinforcement.

Giriş

Hadislerin tashih ve tad'îf işlemi ictihadîdir. Bir müçtehid muhaddis, râvileri veya metni inceleyerek sıhhat şartlarını haiz hadis için sahih, taşımayan hadisler için de zayıf hükmünü verebilmiştir. Nitekim bazı muhaddisler, senet ve metinde hadisin sıhhatine hanel getirecek düzeyde kâdiha bir illeti tespit ettiklerinde zayıf; aksi durumda veya birçok turukun cem'inden kuvvet kesb etmişse sahih hükmü verebilmişlerdir. İşte kaynaklarda 'tevsî'a hadisi' olarak tesmiye edilen ve 'Âşûrâ' gününde aile fertlerine yapılan ikramın bir yıllık bolluğa vesile olacağını ifade eden rivâyet böyle bir rivâyettir. Bu çalışmada tevsî'a hadisi bütün yönleriyle ele alınacaktır.

Her toplum için bazı özel gün, geceler ve aylar vardır. Bu zamanları ihyâ etmek için bir kısım ibadetler veya gelenekler icra edilmektedir. İşte bu zaman dilimlerinden biri de hicrî takvimin ilk ayı olan Muharrem ayının onuncu günü olan 'Âşûrâ'dır. 'Âşûrâ' gününde tutulan oruç, hem Hristiyan ve Yahudilerde hem de Hz. İbrahim'in ve Hz. İsmail'in dininden bazı ibadetleri devam ettiren cahiliye Araplarında tutulan bir oruçtur.¹ Hatta bu orucun Hz. Nuh'un gemisinin 'Âşûrâ' günü tufandan kurtulduğundan dolayı şükür orucu olarak tutulduğu ifade edilmiştir.² Bu makalede 'tevsî'a hadisi' olarak bilinen ve günümüz toplumunda yaygın bir şekilde karşılığı olan 'Âşûrâ' yemeği ve tatlısına mezkûr hadisin kaynaklık edip etmediği tespit edilmeye çalışılacaktır.

'Âşûrâ' gününün çoğunlukla Muharrem ayının onuncu günü olduğu kabul edilir.³ Sâid b. Müseyyeb (öl. 94/713), Hasan-ı Basrî (öl. 110/728), İmâm Mâlik (öl. 179/795) ve Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) gibi âlimler kelimenin anlamından hareket ederek bu görüşü tercih etmişlerdir.⁴ İbn Abbâs'a göre ise 'Âşûrâ' muharrem'in dokuzudur. Bu görüşü tercih edenler düşüncelerini daha çok develerin güdülmesinden/nöbetinden yola çıkarak lügat açısından ispat etmişlerdir.⁵ 'Âşûrâ', gecenin sıfatı olabileceğinden dolayı muharrem'in dokuzuna da itlâk olduğu söylenmiştir.⁶

Günümüz Müslüman kültüründe bir gelenek olan 'Âşûrâ'nın başka kültürlerde yani İslâm öncesi dönemlerde de var olduğu savunulmuştur.⁷ Ancak Hz. Hüseyin ile birlikte aile fertlerinin hicrî 10 Muharrem 61'de Kerbelâ'da şehid edilmesi, Muharrem ayına farklı bir boyut kazandırmıştır. Şîa için Âşûrâ günü, Hz. Hüseyin ve ehl-i beytin intikamını alma ahdinin tazeleniği bir matem gününe dönüşmüştür. İran'da 10 Muharrem'de "tâziye" adı verilen merasimlerin düzenlenmesi, bu merasimlerde ağıtların söylenmesi ve 'Maktel-i Hüseyin' türü

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır (Dâru tavkî'n-necât, ts.), "Ehâdisü'l-enbiya", 24.

² M. Kemal Atik vd., *İslamî Kavramlar* (Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı, 1997), 83-84.

³ Metin Bozkuş, "Aşure Günü, Muharrem Matem/Orucu Ve Sivas'ta Aşure Uygulamaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (15 Haziran 2008), 35.

⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1392), 8/12.

⁵ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (Halep: el-Matba'tü'l-ilmîyye, 1351), 2/132.

⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibüddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379), 4/245.

⁷ Yılmaz Eryiğit, "Aşure ve Muharrem", *Nuh Kitabı*, (2013), 265.

eserlerin okunması gelenek halini almıştır.⁸ Bazı İslâm beldelerinde bu hadise nedeniyle ‘Âşûrâ’ günü, törenler icra edilmek suretiyle karşılanırken bazı coğrafyalarda ise Hz. Hüseyin’in şehadetinin bugüne tevafuk etmesinden dolayı matem olarak telakki edilmiştir.⁹ Nitekim bu hadise sünnî ve şîî olan insanların dünyalarında değişik inanç ve ritüellere neden olmuştur.¹⁰ Şia, Kerbelâ hadisesi sebebiyle Âşûrâ gününü bir matem günü olarak kabul etmiş, buna mukabil olarak Emevî yönetimi, Kerbelâ hadisesini unutturmak için bu günün bayram havası içinde kutlanmasına ön ayak olmuşlardır. Tarih, her iki anlayışın da Kerbelâ’yı siyasî amaçlar uğruna kullandıklarına ve istismar ettiğine şahitlik etmiştir.¹¹

1. Âşûrâ Kavramının Tahlili

‘Âşûrâ’, cahiliye döneminde isti’mâli bilinmeyen İslâmî kavramlardan biridir.¹² İbn Hacer (öl. 852/1449) cahiliye döneminde ‘Âşûrâ’ orucunun tutulmasını¹³ gerekçe göstererek bu hususu doğru kabul etmemektedir.¹⁴ ‘Âşûrâ’ ‘ukûd sayılarının ilki olup fâil vezinde kullanıldığında sıra sayısı olarak onuncu manasına gelir. ‘Âşûrâ’ başında târif edati olmadan kullanıldığı bilinmektedir.¹⁵ ‘Âşûrâ’ gününün kutsal kabul edilme nedenin İslâm öncesi dönemde yaşanan bazı önemli olaylar olduğu düşünülmektedir.¹⁶ ‘Âşûrâ’ gününde vuku bulduğuna inanılan bu olayları şöyle özetlemek mümkündür. Gökyüzü, dağlar, yıldızlar, kalem ve levh-i mahfuzun bugünde var edilmesi, Hz. Âdem ve Havvâ’nın yaratılması, Hz. Âdem’in cennete girmesi, Hz. İbrahim’in doğduğu ve Nemrud’un ateşinden kurtulduğu gün olması, oğlu İsmail’in kurban olarak takdim edilmesi, Firavun’un denizde boğulması, Benî İsrâil’in kurtulması, Hz. Eyyûb’un hastalığından şifâ bulması, Âdem (a.s.)’ın tövbesinin kabul edilmesi, Yûnus peygamberin balığın karnından çıkması, Hz. Mûsâ ve İsâ’nın doğduğu gün olarak kabul edilmesi, Süleyman nebiye mülkün verilmesi, oğlu Dâvûd’un tövbesinin kabul edilmesi, Hz. Muhammed’in tüm günahlarının bağışlanma müjdesini alması ve O’nun Mekke’den Medine’ye hicret ettiği gün olması ve kıyâmetin vuku bulacağı gün olmasıdır.¹⁷

‘Âşûrâ’ gününde yaşandığı iddia edilen bu olayların, sahih kaynaklardan yola çıkılarak bu günde vuku bulduklarını tespit etmek ilmen mümkün değildir. Zira zikredilen bir kısım olayların yanlış olduğu zamansal uyumsuzluk açısından da ortadadır. Örneğin Allah Rasûlü’nün Mekke’den Medine’ye hicreti ‘Âşûrâ’ gününde değil 12 Rebülevvel’de gerçekleşmiştir. Bunun dışında kalan rivâyetler ise İsrâiliyât kaynaklıdır.¹⁸ Buradan hareketle söz konusu hadiselerin,

⁸ M. Kamil Yaşaroğlu, “Muharrem”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2020), 31/5.

⁹ Zeynep Sena Kaya, *İran’da Âşûrâ Merasimleri ve Tarihsel Gelişimi* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Uludağ Üniversitesi, 218M.S.), 148.

¹⁰ Zeynel Özlü, “Osmanlı Devletinde Tekkelere Bir Bakış: Aşure Geleneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 57 (2011), 194.

¹¹ Eryiğit, “Aşure ve Muharrem”, 267.

¹² Ebû Habîb Sa’dî, *el-Kâmûsü’l-fikhiyye lugaten ve istilâhen* (Dimeşk: Dârü’l-fıkr, 1408), 251.

¹³ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, "Savm", 69.

¹⁴ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Muhîbüddîn el-Hatîb (Beyrut: Dârü’l-ma’rife, 1379), 1/157.

¹⁵ Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü’l-’arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Heyet (Beyrut: Dârü’l-hidâye, ts.), 13/43.

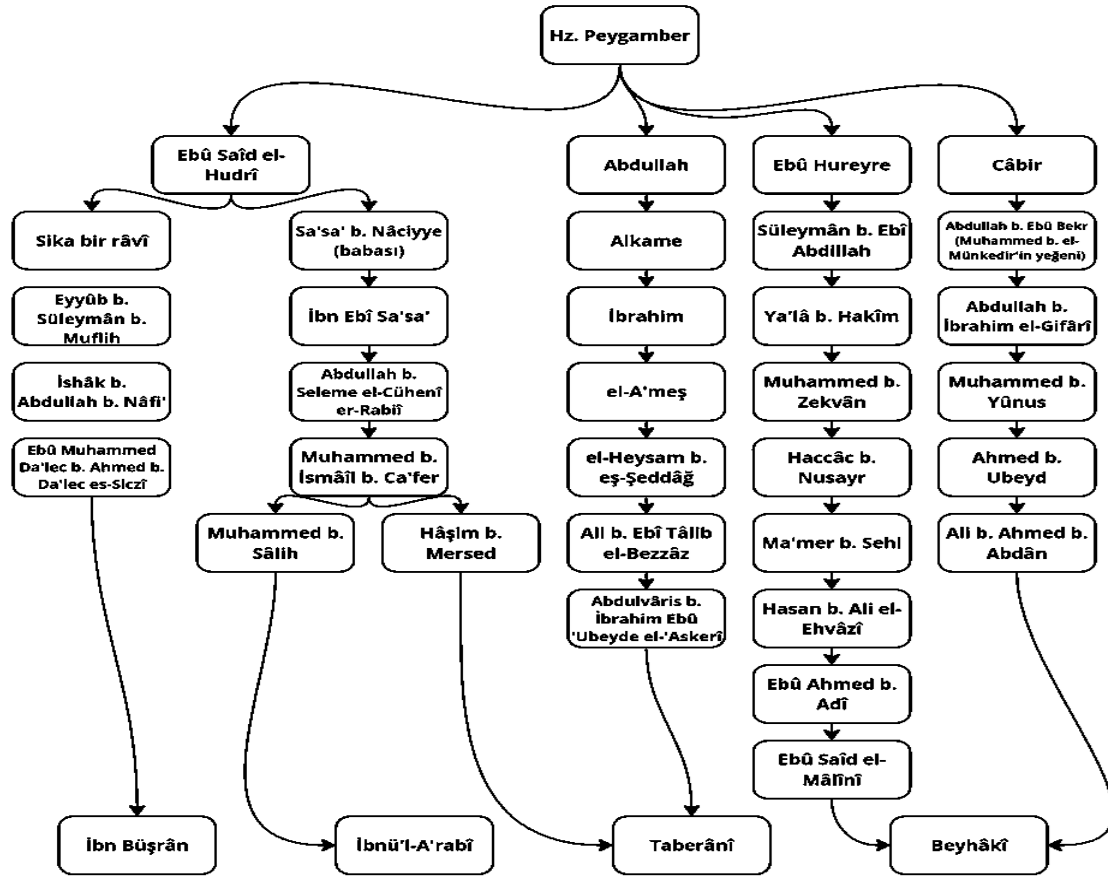
¹⁶ Rana Sena Mutaf, *Âşûrâ Gününün İslâm’daki Önemi ve Bugünle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* (Bayburt Üniversitesi, Thesis, 2019) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), IX, 143 y./6.

¹⁷ Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî, *Târîhu’l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs* (Beyrut: Dârü sâdir, ts.), 1/360.

¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “ÂŞÛRÂ - TDV İslâm Ansiklopedisi” (23 Eylül 2020), 24.

'Âşûrâ' gününde gerçekleştiğine dair kaynaklarda yer alan bilgilerin ilmî dayanaktan yoksun oldukları söylenebilir. Öyle anlaşılıyor ki, Müslüman toplumun Yahudi ve Hristiyanlarla aynı coğrafyada bulunmaları nedeniyle bu günde olduğu varsayılan olaylar, önce sözlü geleneğe oradan da hiçbir tenkide tabi tutulmadan yazılı kaynaklara geçmiştir.¹⁹

Hadisin Şeması:

¹⁹ Eyüp Baş, "Aşûre Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLV/1 (2004), 169.

1. 2. Rivâyetin Senet Tahlilî

1. 2. 1. Hadisin İbnü'l-A'râbî'nin el-Mu'cem Adlı Eserinde Senedi ve Metni

نا مُحَمَّدًا، نا مُحَمَّدًا، نا عَبْدُ اللَّهِ بْنِ سَلْمَةَ الْجُهَنِيِّ، عَنِ ابْنِ أَبِي صَعَصَعَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ وَسَّعَ عَلَى عِيَالِهِ يَوْمَ عَاثُورَاءَ أَوْسَعَ اللَّهُ عَلَيْهِ سِنَّتَهُ»¹

İbnü'l- A'râbî > Muhammed (b. Sâlih) > Muhammed (b. Ca'fer) > Abdullah b. Seleme el-Cuhenî > İbn Ebî Sa'sa's > Babası (Sa'sa' b. Nâciyye) > Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Her kim ‘Âşûrâ’ gününde ailesine genişlik sağlarsa Allah da senenin tamamında ona genişlik sağlar.”

Muhammed (b. Sâlih): el-Bağdâdî nisbesiyle bilinen râvinin künyesi Ebû Bekr'dir. 'Affân b. Müslim, Saîd b. Ebî Meryem ve Müslim b. İbrâhîm gibi muhaddislerden rivâyet almış kendisinden ise el-Mehâmîlî, İsmâîl es-Saffâr, Muhammed b. Mahled vd. rivâyet almışlardır.² Hatîb el-Bağdâdî'ye göre bu zat hadis hafızı ve sikadır.³

Muhammed (b. Ca'fer): Asıl adı Muhammed b. İsmâîl b. Ca'fer'dir. Aslen Medinelî olup Hâtım b. İsmâîl, Abdullah b. Seleme el-Müzenî, Mûsâ b. Ca'fer, İshâk b. Ca'fer, Süfyân b. Hamza gibi râvilerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Ebû Zur'â rivâyet almıştır.⁴ İbn Ebî Hâtım er-Râzî (öl. 327), mezkûr râvî hakkında babasının münkerü'l-hadis dediğini nakletmektedir⁵

Abdullah b. Seleme el-Cuhenî: Daha çok er-Rabâî nisbesi ile bilinmektedir. Babası Seleme b. Eslem ve İbn Şihâb ez-Zührî'den rivâyet almıştır. Kendisinden ise Muhammed b. İsmâîl b. Ca'fer rivâyet almıştır.⁶ 'Ukaylî (öl. 322/934) el-Cuhenî'nin münkerü'l-hadis olduğunu belirtmektedir.⁷

İbn Ebî Sa'sa': Asıl adı Abdurrahman b. Abdullah'tır. Muhammed b. Abdullah'ın kardeşidir. Başta Haris b. Abdullah b. Ka'b b. Mâlik, Sâib b. Hallâd ve babası Abdullah'tan rivâyet almıştır. Ondan rivâyet alanlar ise Süfyân b. 'Uyeyne, Abdülazîz b. Abdullah el-Mâcişûn, Malik b. Enes, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî gibi dönemin muhaddislerdir.⁸ Sika olduğu kabul edilmiştir.⁹

Sa'sa' b. Nâciyye: et-Temîmî nisbesi ile bilinen râvî, Buhârî'ye (öl. 256/870) göre şâir Ferzendek'in dedesidir.¹⁰ İbn Hibbân (öl. 354/965) amcası olduğunu belirtmektedir.¹¹ Ziriklî

¹ Ebû Saîd b. el-A'râbî Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd b. Bîşr b. Dirhem İbni'l-A'râbî, *Mu'cemu İbni'l-A'râbî* (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418), 140.

² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1405), 13/524-525.

³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, ts.), 6/330.

⁴ Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî İbn Kutluboğa, *es-Sikât mimmen lem yaka' fi'l-kütübi's-sitte*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim (Kahire: Mektebetü İbn Abbâs, 1432), 1/185.

⁵ Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. Münzîr er-Râzî İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta dil* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-me'ârifî'l-osmâniyye, 1271), 7/189.

⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Bağdâdî, *Telhisü'l-müteşâbih fi'r-resm* (Dimeşk: Talâs, 1985), 1/13.

⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acı (Beyrut: Dâru'l-mektebi'l-ilmîyye, 1404), 3/352.

⁸ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1400), 14/216.

⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003), 9/686.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdülmu'îd Hân (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.), 1/319.

(1893-1976) ise Ferzendek'in babası olduğunu söyleyerek Müberrîd'in, şâir Ferzendek'in babasını ziyaret edenleri ödüllendirdiğini ilave etmektedir.¹² Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (öl. 430/1038) de belirttiği üzere şâir Ferzendek'in dedesi olması daha doğrudur.¹³ Sa'sa' b. Nâciyye Hz. Peygamber'in sahabilerindedir.¹⁴ Sahabenin udûl olması nedeniyle onlar değerlendirmenin dışında bırakılmıştır.¹⁵

1. 2. 2. et-Taberânî'nin (öl. 360/971) el-Mu'cemü'l-kebîr'indeki Hadisin Senedi ve Metni

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو عُبَيْدَةَ الْعَسْكَرِيُّ، ثنا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الْبَزَّازُ، ثنا الْهَيْثَمُ بْنُ الشَّدَّاحِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ
إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ وَسَّعَ عَلَى عِيَالِهِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ لَمْ يَزَلْ فِي سَعَةِ سَائِرِ
سَنَتَيْهِ»¹⁶

Abdülvâris b. İbrahim Ebû 'Ubeyde el-'Askerî> Ali b. Ebî Tâlib el-Bezzâz> el-Heyssem b. eş-Şeddâğ> el-A'meş> İbrahim> 'Alkame> Abdullah.

Abdülvâris b. İbrahim Ebû 'Ubeyde el-'Askerî: Muhammed b. Câmî' el-'Attâr, Havsare b. Eşres el-Minkarî, İsâ b. İbrahim el-Berekî ve İbrahim b. Beşşâr gibi muhaddislerden rivâyet almıştır. Kendisinden çokça rivâyet alan Taberânî'dir. Ayrıca kendisinden İbn Kâni' ve Heyssem b. Muhammed b. Fadl da rivâyette bulunmuştur. Bu râvî meçhuldür.¹⁷

Ali b. Ebî Tâlib el-Bezzâz: Kendisi, Heyssem b. eş-Şeddâğ ve Mûsâ b. 'Umeyr'den; kendisinden ise 'Ammâr b. Recâ' ve Muhammed b. Yahya el-Kataî rivâyet almıştır.¹⁸

Cürcânî (öl. 365/976), yukarıda metni verilen hadisi verdikten sonra bu hadisi Ali b. Ebî Tâlib el-Bezzâz dışında rivâyet edenini bilmiyorum demektedir.¹⁹ İbn Hacer, el-Bezzâz hakkında yapılan değerlendirmeleri özetle şöyle nakletmektedir: "İbn Maîn'e göre mezkûr râvî "bir şey değildir", İbn 'Adîde üç tane münker hadisine yer vermektedir."²⁰

Heyssem b. eş-Şeddâğ:²¹ Şu'be ve A'meş'ten rivâyet almıştır.²² 'Ukaylî, Heyssem b. eş-

¹¹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emsâr*, thk. Merzûk Ali İbrahim (Dârü'l-vefâ, 1411), 69.

¹² Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris Zirikli, *el-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-İlim li'l-melâyîn, 2002), 5/114.

¹³ Ahmed b. Abdillâh b. İshâk Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. 'Adil b. Yûsuf el-'Azâzî (Riyad: Dârü'l-vatan, 1419), 3/1228.

¹⁴ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. 'Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avid (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415), 3/457.

¹⁵ Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî Kâsimî, *Kavâ'idü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.), 200.

¹⁶ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 9/77.

¹⁷ Târik b. Avdullah b. Muhammed Ebû Mu'âz, *el-İrsâdât fi takviyeti'l-ehâdis bi's-şevâhid ve'l-mutâbe'ât* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1417), 402.

¹⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1382), 200.

¹⁹ Ebû Ahmed b. 'Adî Cürcânî İbn 'Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1418), 5/361.

²⁰ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2000), 8/551.

²¹ Taberânî bu râvinin ismini peltek "Sâ" harfi ile *أَهَيْتُمْ بِنُ الشَّدَّاحِ* vermektedir. Doğrusu "Sad" harfi ile olmalıdır. Bkz: İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, 8/366.

²² İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, 8/326.

Şeddâğ'ın mechûl olduğunu²³ belirtir. İbn Hibbân (öl. 354/965), mezkûr ravinin, Şu'be ve A'meş'ten akla durgunluk veren rivâyetlerde bulunduğunu bu nedenle onun rivâyetleri ile ihticâc olunmayacağını belirttikten sonra mezkûr rivâyeti örnek kabilinden zikretmektedir.²⁴ Zehebî (öl. 748/1348) ise Heysam b. eş-Şeddâğ'ın A'meş'ten yapmış olduğu rivâyetlerde sika olmadığını belirtmektedir.²⁵ Bu isnatta mezkûr râvinin rivâyet aldığı kişinin A'meş olduğuna göre güvenilir olmadığı anlaşılacaktır.

el-A'meş: Süleymân b. Mihrân el-Kâhilî'dir. Kıraât ve hadis ilimlerinde imam kabul edilen el-A'meş, sahabi Enes b. Mâlik'i görmüş ve ondan hadis nakletmiştir. Abdullah b. Ebî Evfâ, Ebû Vâil, Zeyd b. Vahb, Ebî 'Amr eş-Şeybânî, İbrahim en-Nahaî, Saîd b. Cübeyr ve Zirr b. Hubeys'ten hadis almıştır.²⁶ Kendisinden Hakem b. 'Uteybe, Ebû İshâk es-Sebî, Şu'be, Süfyân b. 'Uyeyne, Cerîr b. Hâzim, Vekî', Hafs b. Ğiyâs gibi muhaddisler hadis semânda bulunmuşlardır.²⁷ A'meş tedlîs ile meşhur olan muhaddislerden biridir. Aslında hiçbir sahâbîden rivâyeti vaki değildir. İbn Maîn buradan hareketle Enes b. Mâlik'ten yapmış olduğu rivâyetlerin mürsel rivâyetler kategorisinde bulunduğunu savunmuştur.²⁸

İbrahim: Ebû 'İmrân b. Yezîd b. Kays en-Nehaî'dir. Irâk bölgesinin fakihi kabul edilir. Mesrûk, 'Alkame b. Kays, Hayseme b. Abdurrahman, Şureyh, Sâlim b. Mincâb ve Hemmâm b. Hâris gibi muhaddislerden rivâyette bulunmuş kendisinden ise Hakem b. 'Uteybe, 'Amr b. Murre, Hammâd b. Ebî Süleymân, Simâk b. Harb ve Süleymân el-A'meş gibi birçok muhaddisler hadis almıştır.²⁹ Küçük yaşta Hz. Aişe'nin yanına gitmiş fakat ondan rivâyette bulunmamıştır. en-Nehaî'nin güvenilir olduğu ifade edilmiştir.³⁰

'Alkame: İbn Kays b. Abdullah b. Mâlik el-Küffî'dir. İbrahim en-Nehaî'nin hocası ve dayısıdır. Yine hadis râvilerinden Esved b. Yezîd'in amcasıdır. Hz. Ömer, Osman, Ali, İbn Mesûd, Ebu'd-Derdâ, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Âişe, Ebû Mûsâ el-Aş'arî ve Hüzeyfe'den hadis semânda bulunmuştur. Kendisinden İbrahim en-Nehaî, Şa'bî, Abdurrahman b. Yezîd gibi muhaddisler hadis almışlardır.³¹ Zehebî, 'Alkame'nin sika ve sebt olduğunu belirtmiştir.³²

Abdullah: Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb el Huzelî'dir. İlk Müslümanlardandır. Bedir ve Uhud savaşlarına katılan İbn Mesûd cennetle müjdelenen sahabilerden biridir. Kûfe mektebinin kurucusudur.³³

1. 2. 3. et-Taberânî'nin (öl. 360/971) el-Mu'cemü'l-kebîr'indeki Hadisin Senedi ve Metni

²³ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, 8/366.

²⁴ Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-me'ârifî'l-osmâniyye, 1393), 9/97.

²⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Dîvânü'l-du'afâ' ve'l-metrûkin*, thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî (Mekke: Mektebetü'n-nahdati'l-hadîse, 1387), 423.

²⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13/227.

²⁷ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 9/883.

²⁸ Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Câmi'u't-tahsil fi ahkâmi'l-merâsil*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: 'Alemü'l-kütüb, 1407), 188.

²⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13/520-521.

³⁰ Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 1/333.

³¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13/53-54.

³² Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 9/683.

³³ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, thk. 'Âdil Ahmed Abdülmecîd ve Ali Muhammed Mu'avid (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415), 1/57-58.

حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ مَرْثَدٍ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْجَعْفَرِيُّ، ثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَمَةَ الرَّبِيعِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ
بْنِ أَبِي صَنْعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ وَسَّعَ عَلَى أَهْلِهِ فِي يَوْمِ
عَاشُورَاءَ أَوْسَعَ اللَّهُ عَلَيْهِ سَنَّتَهُ كُلَّهَا³⁴

Hâşim b. Mersed> Muhammed b. İsmâil el-Ca'ferî> Abdullah b. Seleme er-Rabîû> İbn Ebî
Sa'sa'>Sa'sa' b. Nâciyye> Ebû Saîd el-Hudrî.

Hâşim b. Mersed: Ebû Saîd et-Taberânî et-Tayâlisî'dir. O, Âdem b. Ebî İyâs, Mu'âf er-
Ras'anî, Yahyâ b. Maîn ve Safvan b. Sâlih'ten hadis semainda bulunmuştur. Kendisinden oğlu,
Saîd, Abdülmelik b. Muhammed el-Harrânî, Yahyâ b. Zekeriyâ en-Nîsâbûrî, Süleymân b. et-
Tebarânî hadis almıştır.³⁵ İbn Hacer, mezkûr râvinin İbn Hibbân'a atfen "bir şey olmadığını"
belirtmektedir.³⁶ Rivâyetin senedinde yer alan diğer râviler İbnü'l-A'râbî'nin *el-Mu'cem* adlı
eserinde yer alanlarla müşterek olduklarından tekrara girmek istemedik.

1. 2. 4. İbn Büşrân'ın (öl. 430/1066), *Emâli'*sindeki Hadisin Senedi ve Metni

أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ: دَعَلَجُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ دَعَلَجِ السَّجَزِيِّ، ثَنَا ابْنُ شَيْبَرَوَيْهِ، ثَنَا إِسْحَاقُ ابْنَا عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نَافِعٍ، ثَنَا أَيُّوبُ بْنُ سُلَيْمَانَ
بْنَ مُفْلِحٍ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ النَّقَعُ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ وَسَّعَ عَلَى أَهْلِهِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ؛
وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ السَّنَةَ كُلَّهَا³⁷

Ebû Muhammed Da'lec b. Ahmed b. Da'lec es-Siczî> İbn Şîreveyh Abdullah b. Nâfi'> İshâk
b. Abdullah b. Nâfi'> Eyyûb b. Süleymân b. Muflih>sika bir râvî> Ebû Saîd el-Hudrî.

Ebû Muhammed Da'lec b. Ahmed b. Da'lec es-Siczî: Bu zat Ali b. Abdülazîz, Hişâm b. Ali es-
Siyârî, Abdülazîz b. Muaviye, İbnü'l-Cüneyd, Muhammed b. İbrahim, Muhammed b. Ribh el-
Bezzâz ve daha nice muhaddisten hadis almıştır. Ondan ed-Darekutnî, Hâkim, Ebû Ali b. Şâzân,
Ebû İshâk el-İsfarânî, Abdülmelik b. Bişrân gibi muhaddisler, hadis rivâyetinde
bulunmuşlardır.³⁸ Mezkûr râvî hakkında sika ve hadis rivâyetinde emîn olduğu belirtilmiştir.³⁹

İbn Şîreveyh Abdullah b. Nâfi' ve İshâk b. Abdullah b. Nâfi': Zehebî, İbn Şîreveyh Abdullah
b. Nâfi'n fakih ve birçok eserin müellifi, adâlet ve istikamet sahibi olduğunu belirtmektedir.⁴⁰
İshâk b. Abdullah b. Nâfi hakkında tabakât kaynaklarında bir bilgi tespit edemedik. Eseri tahkik
eden muhakkikin de râvî hakkında değerlendirmede bulunmaması râvîyi, meçhulü'l-hal olarak
telakki etmemize neden olmuştur.

Eyyûb b. Süleymân b. Muflih: b. Mînâ'dır. İsmi vermediği bir râviden o da Ebû Saîd el-
Hudrî'den ondan da Hallâd b. Yezîd ve Abdullah b. Nâfi'den rivâyet etmiştir.⁴¹ İbn Hibbân

³⁴ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b.
İvâdu'llah b. Muhammed vd., (Kahire: Dâru'l-haremeyn, ts.), 9/121.

³⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13/270.

³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, 8/317.

³⁷ Ebü'l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah İbn Büşrân, *Emâli'*, thk. Ahmed b. Süleymân (Riyad:
Dâru'l-vatan, 1420), 313.

³⁸ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 9/958.

³⁹ Ali el-Mansûrî, *ed-Delîlü'l-muğnî li şuyûhi'l-imâm Ebi'l-Hasan ed-Darekutnî*, thk. Sa'd b. Abdullah el-Hamîd
(Riyad: Dâru'l-keyyân, 1428), 203.

⁴⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13/166.

⁴¹ Ubeydullah b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin İbnü'l-Ferrâ, *Tecridü'l-esmâ ve'l-
küna'l-mezkûre fî kitabi'l-müttefik ve'l-müfterik*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim (Yemen: Merkezü Nu'mân,
1432), 1/95.

mezkûr râviyi munkatî' rivâyetler nakletmekle ithâm etmiştir.⁴²

1.2. 5. Beyhakî'nin (öl. 458/1094), *Şu'abü'l-îmân*'ında Hadisin Senedi ve Metni

أَخْبَرَنَا أَبُو سَعْدٍ الْمَالِينِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ بْنُ عَدِيٍّ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْأَهْوَازِيُّ، حَدَّثَنَا مَعْمَرُ بْنُ سَهْلٍ، حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ نُصَيْبٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ذَكْوَانَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " مَنْ وَسَّعَ عَلَى عِيَالِهِ وَأَهْلِهِ يَوْمَ عَاثُورَاءَ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ سَائِرَ سَنَتَيْهِ"⁴³

Ebû Saîd el-Mâlînî> Ebû Ahmed b. 'Adî> Hasan b. Ali el-Ehvâzî> Ma'mer b. Sehl> Haccâc b. Nusayr> Muhammed b. Zakvân> Ya'lâ b. Hakîm> Süleyman b. Ebî Abdillâh> Ebû Hureyre.

Ebû Saîd el-Mâlînî: Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Hafs b. Halîl'dir. Horâsân, Cürçân, Rey, İsbahân, Basra, Bağdâd, Kûfe gibi hadis ilmîne rağbetin olduğu coğrafyalara rihlede bulunmuş bir muhaddistir. Muhammed b. Abdullah, Muhammed b. Hasan b. İsmâîl es-Sirâc, İsmâîl b. Necîd es-Sülemî, Abdullah b. 'Adî gibi dönemin hadis âlimlerinden hadis almıştır.⁴⁴ Kendisinden rivâyet alanlar ise Ebû Hâzîm el-'Abdevî, Hâfız Abdülganî, Tamâm er-Râzî ve Ebû Bekr el-Beyhakî'dir.⁴⁵ Tasavufî anlayışı ile öne çıkan râvî, sika ve saduktur.⁴⁶

Ebû Ahmed b. 'Adî: Abdullah b. 'Adî b. Abdullah b. Mübarek'tir. İbn 'Adî olarak bilinir. Abdurrahman en-Nesâî, İbn Hüzeyme, Ebû'l-Kâsım, Ebû Ya'lâ, Ebû Yahya es-Sâcî, Ebû 'Arûbe, İbn Ebî Şeybe'den, kendisinden ise Ebû Abdillâh el-Hâkim, Ebu'l-'Abbâs b. 'Ukde, Ebû Saîd el-Mâlînî gibi râviler rivayette bulunmaktadır.⁴⁷ İbn 'Adî'ye göre sika, mütkin ve hadis hâfızdır.⁴⁸

Hasan b. Ali el-Ehvâzî: b. İbrahîm b. Yezdâd b. Hürmüz b. Şâhû'dur. O, Nasr b. Ahmed b. Muhammed, Ebû Hafs el-Kettânî, Ebû Talha Abdülcebbâr b. Muhammed b. Hasan el-Basrî, Ahmed b. Muhammed en-Nefîs gibi birçok muhaddisten hadis rivâyetinde bulunmuştur. Akla ziyân birçok uydurma rivâyetin de sahibi olan el-Ehvâzî, zayıf râvilerden kabul edilmektedir.⁴⁹ İbn Hacer, mezkûr râvinin uydurma rivâyetler naklettiğini ve el-Eş'arî'nin (öl. 324/935-36) aleyhine bir kitap yazdığını belirtmektedir.⁵⁰

Ma'mer b. Sehl: b. Ma'mer el-Ehvâzî'dir. Ubeydullah b. Mûsâ, Yezîd b. Hârûn ve Iraklı râvilerden hadis rivâyet etmiştir. Ondan ise 'Abdân ve Ehvâz halkı rivâyet almıştır. Garîb rivâyetler nakletmekle meşhurdur.⁵¹

Haccâc b. Nusayr: Ebû Muhammed el-Kaysî el-Basrî'dir. Hadis hocaları arasında Hişâm ed-Düstuvâî, Hâlid b. Dînâr, Kurre b. Hâlid, Fıtr b. Halîfe ve Me'ârik b. 'Abbâd vardır. Ahmed b. Saîd

⁴² İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, 9/61.

⁴³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid (Riyad: Dâru'r-rüşd, 1423), 3/333.

⁴⁴ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/24.

⁴⁵ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî (Kahire: Hicrun li't-tibâati ve'n-neşr, 1413), 4/59.

⁴⁶ İbn Kutluboğa, *es-Sikât mimmen lem yaka' fi'l-kütübi's-sitte*, 1/473.

⁴⁷ Alî el-Mansûrî, *er-Ravdü'l-bâsim fi terâcim şüyûhi'l-Hâkim*, thk. Sa'd b. Abdullah el-Hamîd (Riyad: Dâru'l-'âsime, 1432), 1/597.

⁴⁸ Ebû Bekr Muînüddîn (Muhibbüddîn) Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ' el-Bağdâdî İbn Nukta, *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1408), 319.

⁴⁹ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Garâme el-'Umerî (Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1415), 13/145.

⁵⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, 8/93.

⁵¹ İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, 9/196.

ed-Dârimî, er-Ramâdî, Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakikî, Ahmed b. Hasan et-Tirmizî, Muhammed b. Yunûs el-Kudeymî gibi râviler de kendisinden hadis nakletmiştir.⁵² İbn 'Adî, söz konusu ravinin zayıf olduğunu âlimlerden nakletmektedir.⁵³

Muhammed b. Zakvân: et-Tâhî el-Ezdî'dir. Hammâd b. Zeyd'in kayınpederidir. Şehr b. Havşeb, İbn Sîrîn, Ya'lâ b. Hakîm, İbn Ebî Melîke, Recâ b. Hayât'tan rivâyet almıştır. Ondan rivâyet alanlar arasında ise; Şu'be, İbn Cüreyc, İbrahim b. Tuhmân, Haccâc b. Nusayr yer almaktadır.⁵⁴ Buhârî, mezkûr râvîyi münkerü'l-hadîs şeklinde tavsif etmiştir.⁵⁵

Ya'lâ b. Hakîm: es-Sakafî'dir. Saîd b. Cübeyr, Tâvûs, Müslim b. Yesâr, Ömer b. Abdülazîz ve İkrime'den hadis almıştır. Kendisinden rivayette bulunanlar ise; Katâde, Cerîr b. Hâzim, Hammâd b. Seleme, Muhammed b. Zekvân'dır.⁵⁶ Cerh ve ta'dîl âlimleri, Ya'lâ b. Hakîm es-Sakafî'nin sika olduğuna hükmetmişlerdir.⁵⁷

Süleyman b. Ebî Abdillâh: Tabiun neslinden olup Sa'd b. Ebî Vakkâs, Suheyb, ve Ebû Hureyre'den hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Ya'lâ b. Hakîm es-Sakafî rivâyet almıştır. Bazı münekkitlere göre bu râvînin hadislerine itibar edilecek kadar meşhur değildir.⁵⁸

1.2.6. Beyhakî'nin (öl. 458/1094), Şu'abü'l-îmân'ında Hadisin Senedi ve Metni

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِانَ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْعَفَّارِيُّ، حَدَّثَنَا
عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ ابْنُ أُخِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُثَنَّى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ
وَسَّعَ عَلَى أَهْلِهِ يَوْمَ عَاثُورَاءَ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَى أَهْلِهِ طُولَ سَنَتِهِ"⁵⁹

Ali b. Ahmed b. Abdân > Ahmed b. Ubeyd > Muhammed b. Yûnus > Abdullah b. İbrahim el-Gifârî > Abdullah b. Ebû Bekr (Muhammed b. el-Münkedir'in yeğeni) > Câbir.

Ali b. Ahmed b. Abdân: İbn el-Ferec b. Saîd b. Abdân'dır. Ahmed b. 'Ubeyd es-Saffâr, Muhammed b. Ahmed el-Ezdî, et-Taberânî ve Ebû Bekir Muhammed b. Ömer el-Ci'âbî ve diğerlerinden semâi olmuştur. Kendisinden de Beyhakî olmak üzere Ebû Abdullah es-Sekafî, Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî ve Ebû Sehl Abdülmelik ve daha niceleri rivâyet almıştır. Sika bir râvidir.⁶⁰

Ahmed b. Ubeyd: es-Saffâr nisbesiyle bilinir. Beyhakî'nin eserlerinde farklı künye ve nisbelerle yer almaktadır.⁶¹ Zehebî, Ahmed b. Ubeyd'i Ebû Bekr künyesi ile verdikten sonra hadis aldığı hocalarına Ahmed b. Ali el-Mervezî ve Muhammed b. 'Ubeyd el-Kelâ'î'yi öğrencilerine ise İbn Mende, Abdülganî b. Saîd el-Ezdî'yi örnek kabilinden zikreder.⁶² Büyükk

⁵² Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 9/294.

⁵³ İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 5/531.

⁵⁴ Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 9/958.

⁵⁵ Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 1/79.

⁵⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13/451.

⁵⁷ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî İbn Kesîr, *et-Tekmil fî ma'rifeti's-sikât ve'd-du'afâ' ve'l-mecâhil*, thk. Şadî b. Muhammed b. Sâlim (Yemen: Merkezü Nu'mân, 1432), 2/422.

⁵⁸ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 14/19.

⁵⁹ el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 3/331.

⁶⁰ Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 9/257.

⁶¹ Mahmûd b. Abdülfettâh en-Nehhâl, *İthâfû'l-murtekî bi terâcim şuyûhi'l-Beyhakî*, thk. Mustafa el-'Adevî (Riyad: Dâru'l-meymân, 1429), 303.

⁶² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13/441.

muhaddislerden biri olan râvî, sikadır.⁶³

Muhammed b. Yûnus: el-Kudeymî nisbesiyle maruf olan râvî, b. Mûsâ b. Yûnus b. Mûsâ b. Süleymân b. 'Ubeyd b. Rabî''dir. O, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdullah b. el-Hureybî, Ezher es-Semmân, Ebû Zeyd el-Ensârî, Revh b. Ubâde, Ebû 'Âsım ve Esmâ'î gibi muhaddislerden hadis semâında bulunmuştur. Ondan rivâyet alanlar arasında İbnü'l-Enbârî, İsmâîl es-Saffâr, Ebû Bekr, Ahmed b. Yûsuf b. Hallâd, Hayseme b. Süleymân gibi birçok muhaddis vardır.⁶⁴ İbn 'Adî, el-Kudeymî'nin hadis uydurmakla itham edildiği, görmediği râvileri gördüğünü iddia ettiğini, maruf olmayan râvilerden rivâyette bulunduğu bu nedenle hocalarımızın tamamının ondan rivâyet almaktan imtina ettiğini belirtmektedir.⁶⁵

Abdullah b. İbrahim el-Gifârî: Ebû Muhammed el-Medenî künyesi ile meşhur olan bu zat, başta babası olmak üzere İbrahim b. Müslim, İbrahim b. Mühâcir, İshâk b. Muahmmmed, Câbir b. Süleym, Abdullah b. Ebû Bekr b. el-Münkedir'den rivâyet almış kendisinden ise; İbrahim b. Sabbâh ed-Dakkâk, Ahmed b. Abdurrahman, İdrîs b. Süleyman, Ziyâd b. Yahya gibi râviler hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.⁶⁶ Ebû Dâvud (öl. 275/889), Abdullah b. İbrahim el-Gifârî'yi münker hadisleri nakletmekle itham etmiştir.⁶⁷

Abdullah b. Ebû Bekr: Bu râvî hakkında mu'cem türü eserlerde fazla bir bilgiye muttali olamadık fakat İbn 'Adî, Abdullah b. Ebû Bekr'i zayıf kardeşi Muhammed'i ise sika olarak tavsif etmektedir.⁶⁸ Bu çalışmada Beyhakî'nin iki rivâyeti sened açısından ele alınmış, üç rivâyeti ise değerlendirmeye tabi kılınmamıştır. Zira bizzat kendisi bu rivâyetlerin zayıf senetlerle geldiklerini beyân etmiştir.⁶⁹

Yukarıdaki senedler incelendiğinde her senedde zayıf hatta münker râvilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Yalan ve hadis uyduran râvilerin isnadda yer alması, en azından tevsî'a hadisinin kesretü't-turuktan hareketle sıhhat ve uydurma hükmünün verilemeyeceği olsa olsa hadisin zayıf olduğunu söyleme imkânını vermektedir.

2. Metin Tenkidi

Tevsî'a hadisini senet açısından değerlendiren muhaddisler, hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Senet itibarıyla haberin zayıf olduğu râvilerle ilgili yapılan değerlendirmelerden anlaşılmaktadır. Ancak hadisin muhteva yönünden tahlil edilmesinde de fayda vardır.

Az bir amele (bir günlük ikrama) bir yıllık tevsî'anın vadedilmesi, Kur'an ve sünnetin ruhuna aykırıdır. Kur'an'da "Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur." buyrulmaktadır.⁷⁰ 'Aşûrâ' gününde yapılan bir günlük ikramın yıl boyu zenginlik ve genişliğe neden olacağı hakikat ifade etmiş olsaydı, başta sahabe ve tabiun nesli buna sarılacak ve

⁶³ Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed b. Ezher b. Ahmed b. Muhammed el-'Irâkî, *el-Müntehab min kitâbi's-Siyâk li Târihi Nisâbûrî*, thk. Hâlid Haydar (Beirut: Dârü'l-fıkr, 1414), 410.

⁶⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 13/302-303.

⁶⁵ İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 5/553.

⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 14/274.

⁶⁷ Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beirut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.), "Edeb", 25.Neve

⁶⁸ İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 5/424.

⁶⁹ el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 3/333.

⁷⁰ Necm 53/39.

gereğini yerine getirecekti. Oysa sahabe ve tabiun nesli arasında böyle bir uygulama bulunmamaktadır.

Bu rivâyet sahih kabul edilirse devletlerin, ekonomik sistemi düzeltmek için bir günlük harcama ile yıllık refah düzeyini yakalamak için böyle bir yöntem başvurmaları kaçınılmaz olacaktır. Denilebilir ki burada mecaz kastedilmiş olamaz mı? Mecâzın kastedilmediği aşağıda yer vereceğimiz İbn 'Uyeyne'nin cümlesinden de anlaşılmaktadır. Tevsî'ayı da ihtiva eden uzun bir hadiste bu günde göze sürme çekmenin göz hastalığını ortadan kaldıracağı belirtilmiştir. Oysa bu hususun doğru olmadığı ve bilimle örtüşmediği apaçık ortadır. Nitekim bu tarz rivâyetlerin insanları tembelliğe sevk edeceği de ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur. Elbette bir insanın aile fertlerine 'Âşûrâ' günü dâhil gücü nispetinde ikramda bulunması arzu edilen bir durumdur. Bunda şaşılacak bir durum yoktur. Asıl gariptenecek durum ise bu tür ikramların bir güne ve dinî bir dayanağa dayandırılmasıdır.

İbn Teymiyye'ye göre bu rivâyet, Hz. Hüseyin'in şehid edildiği gün olan 'Âşûrâ'nın yâd edilmesini engellemek ve siyasî bir tehlikeye dönüşmesine mani olmak için uydurulmuştur. Bu husus, muhteva açısından değerlendirmeye hacet bırakmayacak bir hakikatin izhârıdır. Muhteva ile ilgili bu kısa değerlendirme ile kifâyet ederek muhaddislerin tevsî'a hadisi ile ilgili yaklaşımlarını ele almakta fayda vardır. Bu hadisin özelinde üç yaklaşımın ortaya çıktığı ifade edilebilir.

3.Hadisi Sahih Kabul Edenler

Beyhakî, tevsî'a hadislerini zikrettikten sonra tüm senedlerin zayıf olduğunu ancak birbirlerini teyit ettiğinden kuvvet kazandığını belirtmektedir.⁷¹ Irâkî (öl. 806/1404) ise, tevsî'a hadisi hakkında yazmış olduğu bir cüzde gelen bir soruya cevap sadedinde İbn Teymiyye'nin görüşünü tafsilatlı olarak ele alarak İbn Teymiyye gibi hadis ilminde geniş perspektife sahip olan bir âlimin değerlendirmelerine şaşırıldığını söylemektedir.⁷² O, İbn Teymiyye'nin Kûfeli İbnü'l-Müntaşir hakkında yapmış olduğu "o, Kûfe ehliindedir. İslâm beldeleri içinde Kûfe'den daha yalancı bir yer yoktur. Orada Sakafî kabilesine mensup olan iki grup vardır: Muhtâr b. 'Abîd'in düşüncesini benimseyen râfiziler ve Haccâc b. Yûsuf'un taraftarı olan nasibedir." değerlendirmesini tenkit etmektedir.⁷³

Irâkî'ye göre İbn Teymiyye, İbnü'l-Müntaşir'in mezkûr rivâyetinin kaynağının Hz. Hüseyin'i öldüren Kûfeli 'Ubeydullah b. Ziyâd'ın taraftarları olduğu tezini savunmaktadır. Ona göre, İbn Teymiyye'nin bu değerlendirmesi gariptir. Zira sika olan bir râvinin sadece Kûfeli olmasının onun zayıflığına karine olarak ileri sürülmesi de anlaşılır gibi değildir. İbnü'l-Müntaşir'in Hz. Hüseyin'in katillerinden bu rivâyeti işittiğini söylemek de delilden yoksun hatalı bir çıkarımdır.⁷⁴ Irâkî, İbn Teymiyye'ye yönelttiği bu tenkitlerinden sonra Cüz'ünde yer verdiği tüm rivâyetleri ele almaktadır. Makalede tekrara düşmemek için yukarıda senedini değerlendirdiğimiz rivâyetlere girmeyeceğiz.

⁷¹ el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 3/333.

⁷² Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân Irâkî, *Cüzü tavsî'a "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra"* (y.y.: y.y., ts.), 2.

⁷³ Irâkî, *Cüzü tavsî'a "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra"*, 2.

⁷⁴ Irâkî, *Cüzü tavsî'a "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra"*, 3.

İrâkî'nin ilk olarak tahlil ettiği rivâyet, Hz. Câbir'den gelen rivâyettir. Ona göre, bu hadisin râvileri *Sahîhayn*'da rivâyetleri bulunan kimselerdir. Ancak İbnü'z-Zübeyr'in Hz. Câbir'den rivâyeti muan'andır. İmâm Müslim (öl. 261/875) *el-Câmi's-sahîh* adlı eserinde İbnü'z-Zübeyr'in Hz. Câbir tariki ile rivâyet ettiği yüz kırk hadisini tahrir etmiştir. O, tahlilin merkezine İbnü'z-Zübeyr'i almıştır. Ona göre bazıları bu râviyi mutlak manada zayıf kabul etmiş, İbn Maîn ve Nesâî ise tevsikte bulunmuşlardır.⁷⁵ İrâkî'nin ele aldığı ikinci hadis yine Câbir b. Abdullah rivâyetidir. Senette yer alan râvilerden Muhammed b. Yûnus el-Kudeymî, zayıf râvilerden biri olarak kabul edilmiştir.⁷⁶ İrâkî'ye göre, Abdullah b. Mesûd'dan farklı senetlerle gelen iki rivâyete daha yer vermektedir. O, ikinci tarikte yer alan Heysam'ın mahfuz olmayan rivâyetlerde bulunduğunu belirtmektedir.⁷⁷ O, İbn Mesûd'dan gelen metni, farklı rivâyetin başka bir tarikine yer verdikten sonra İbn 'Asâkir'in "cidden gariptir" ifadesini nakledip hadisin münker olduğunu belirtmektedir.⁷⁸ İrâkî, senet tahlilinden hareketle hadisin hasen olduğunu ve sahih hadis gibi ihticâca uygun olduğu sonucuna varır.⁷⁹

İrâkî, İbn Mesûd'dan mervî olan hadisi değerlendirildikten sonra tevsî'a hadisinin Kütüb-i Sitte'de yer aldığını ifade eden İbnü'l-Esir'i tenkit etmektedir. Zira bu hadis, hiçbir şekilde Kütüb-i Sitte'de yer almamaktadır. Daha garip olan ise kardeşi Nasrullah b. Muhammed b. Esîr el-Cezerî'nin *el-Câmiu'l-usûl*'ün muhtasarında Buhârî ve Müslim rivâyetleri için kullanılan خ م rumuzuna yer vermesidir. Bu fahiş hatadır.⁸⁰

İrâkî, Ebû Hureyre isnadiyla gelen merfû bir rivâyeti ele alırken İbnü'l-Cevzî'yi (öl. 597/1201) tenkit etmektedir. Rivâyetin metni şöyledir: "Allah İsrâil oğullarına yılda bir gün oruç tutmalarını farz kılmıştır. O gün, muharremin onuncu günü olan 'Âşûrâ' günüdür ve o gün oruç tutunuz. Ailenize bolluk sağlayınız. Zira her kim 'Âşûrâ' günü aile fertlerine malından ikramda bulunursa Allah da ona yılın geri kalan günlerinde genişlik verir. O gün oruç tutunuz. Zira o gün Allah'ın Hz. Âdem'in tövbesini kabul ettiği gündür."⁸¹ Râvî, yaklaşık bir sayfalık uzun bir metni zikreder. O metnin içinde şu cümlede yer almaktadır: "Her kim 'Aşûrâ' gününde gusûl ederse ölüm hastalığı dışında hasta olmaz. Kim de gözüne sürme çekerse tüm sene boyunca gözü ağrımaz."⁸² İrâkî, İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisin akabinde yapmış olduğu değerlendirmesini naklettikten sonra konu hakkında söylediklerinin gerçek olduğunu belirtmiştir.⁸³

İrâkî, merfû hadisleri zikrettikten sonra Hz. Ömer'den mervî olan mevkuף hadislere de geçmektedir. İlk olarak ele aldığı hadis Saîd b. Müseyyeb'in Hz. Ömer'den rivâyet ettiği şu hadistir: "Kim 'Aşûrâ' gecesinde ailesine ikramda bulunursa Allah senenin tamamında onun rızıkına bereket ve genişlik ihsan eder."⁸⁴ O, Saîd b. Müseyyeb'in Hz. Ömer'den semâî hususunda ihtilaf olduğunu metnin hemen akabinde verir.

⁷⁵ İrâkî, *Cüzü tavsî'a* "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra", 5.

⁷⁶ İrâkî, *Cüzü tavsî'a* "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra", 6.

⁷⁷ İrâkî, *Cüzü tavsî'a* "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra", 7-8.

⁷⁸ İrâkî, *Cüzü tavsî'a* "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra", 8.

⁷⁹ İrâkî, *Cüzü tavsî'a* "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra", 8.

⁸⁰ İrâkî, *Cüzü tavsî'a* "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra", 8-9.

⁸¹ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, thk. Abdulvahab Abdullatif, Abdullah Muhammed Sıddîk el-Gumârî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1399), 2/150.

⁸² İrâkî, *Cüzü tavsî'a* "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra", 10.

⁸³ İrâkî, *Cüzü tavsî'a* "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra", 10.

⁸⁴ İrâkî, *Cüzü tavsî'a* "ala'l-'iyâl yevme'l-'Âşûra", 14.

Tevsî'a hadisini sahih kabul edenlerden biri de Muhammed Sıddık el-Gumârî'dir. O, tevsî'a hadisini zikrettikten sonra rivâyeti geniş bir perspektiften ele alarak şöyle demiştir: "Hadis hafızlarından bazıları, bu hadis hakkında sahih bazıları da hasen demek suretiyle ihtilaf ettiler. İbnü'l-Cevzî mevzu oluşuna hükmetti. İbn Teymiyye (öl. 728/1328) de anlayışı olduğu üzere ilginç bulduğu bu hadisin merfû ve muttasıl oluşunu inkâr etmiş yeterli bilgiye sahip olmadığı bu tür hadislere saldırmıştır."⁸⁵

el-Gumârî, İbnü'l-Cevzî'nin hadise verdiği hükmü şu şekilde değerlendirmektedir: "İbnü'l-Cevzî, birçok hadiste olduğu üzere bu hadis için de ileri sürdüğü görüş ve verdiği hükümde isabet etmemiştir. Zira o, sadece İbn Mesûd ve Ebû Hureyre'nin tek bir rivâyetini esas alarak değerlendirme yapmıştır. O, konu ile ilgili Câbir, Ebû Saîd el-Hudrî, İbn Ömer ve Ebû Hureyre'de gelen diğer rivâyetlerle birlikte mevkuf ve mürsel haberleri bütüncül değerlendirmiş olsaydı hadisin uydurma olmasına hüküm vermekten imtina edecekti."⁸⁶

el-Gumârî'ye göre, 'Âşûrâ' gününde aile bireylerine yapılan infâkı ifade eden hadis tashih eden muhaddislerden bazıları hadisin bazı tariklerinin sahih olduğuna; bazıları da tüm turukunun birleşiminden hadisin sihhatine ulaşmışlardır.⁸⁷

el-Gumârî, İbn Teymiyye'nin değerlendirmesinin dikkate alınacak bir tarafının olmadığını zira onun ilmi dayanaktan yoksun konuştuğunu ve hadislere verdiği hükümlerde keyfi davrandığını hatta bazen bile bile yalan söylediğini savunmaktadır.⁸⁸ el-Gumârî, eserin sonuna doğru hadisin tüm tarikleri ile *Sahîhayn*'da yer alan birçok hadisten daha sahih olduğunu belirtmektedir.⁸⁹ el-Gumârî'nin bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Zira İbn Teymiyye karşıtlığı onu asabiyet noktasına ulaştırdığı düşünülebilir.

4. Hadisi Zayıf Kabul Edenler

Tevsî'a hadisini senet ve metin açısından ele alan bazı muhaddisler, hadisin zayıf olduğunu hükmetmişlerdir. Örneğin 'Ukaylî hadisin metnini zikrettikten sonra şunları söyler: "Âşûrâ' hakkında Hz. Peygamber'den sabit bir şey yoktur. Sadece İbrahim b. Muhammed b. el-Müntaşir'in mürsel bir rivâyeti bulunmaktadır."⁹⁰

Hadisi zayıf kabul edenlerden biri de İbn Ebî Zur'a'dır.⁹¹ İbnü'l-Kayserânî (öl. 507/1113) hadisin râvisi Yakûb b. Cubr'un zayıf olması nedeniyle garîb olduğunu söylemektedir.⁹² Şâtîbî (öl. 790/1388), hadiste ifade edilen geleneğin sünnet olarak algılanmaması için rivâyetin dairenin içine alınması istendiğini, belirtmiştir.⁹³ İbn Hacer tevsî'a hadisini zikrettikten sonra

⁸⁵ Ebû Abdillâh b. Sıddık el-Gumârî, *Hidayetü's-sağrâ' bi tashîhi hadîsi tevsî'ati yevmi "âşûrâ"* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1439), 3.

⁸⁶ Gumârî, *Hidayetü's-sağrâ' bi tashîhi hadîsi tevsî'ati yevmi "âşûrâ"*, 7.

⁸⁷ Gumârî, *Hidayetü's-sağrâ' bi tashîhi hadîsi tevsî'ati yevmi "âşûrâ"*, 3.

⁸⁸ Gumârî, *Hidayetü's-sağrâ' bi tashîhi hadîsi tevsî'ati yevmi "âşûrâ"*, 7.

⁸⁹ Gumârî, *Hidayetü's-sağrâ' bi tashîhi hadîsi tevsî'ati yevmi "âşûrâ"*, 39.

⁹⁰ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, 3/252.

⁹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-Emâliyü'l-mutlaka*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1416), 28.

⁹² Ebû'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Ali İbnü'l-Kayserânî, *el-Etrâf li'l-efrâd li'd-Dârekutnî*, thk. Mahmûd Muhammed b. Mahmûd (Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 3/370.

⁹³ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî Şâtîbî, *el-İ'tisâm*, thk. Sa'd b. Abdullah Âl el-Hamîd (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1429), 2/257.

hadisi sened açısından tenkit eder ve ardından garip bir rivâyet olduğunu belirtir.⁹⁴ Kâsimî (öl. 1914), 'Âşûrâ' gününde yapılan bazı ritüellerin bidat olduğunu iddia ettikten sonra tevsi'a hadisini zayıf olarak değerlendirir.⁹⁵ el-Mevsîlî (öl. 622/1225), konuya dair sahih hiçbir rivâyetin varid olmadığını belirtirken⁹⁶ Ebû İshâk el-Huveynî ise tevsi'a hadisini aşırı derecede zayıf olarak görmüştür.⁹⁷ Başka bir muhaddis mezkûr hadisi râvî Heysam b. Şeddâğ üzerinden tenkit etmekte ve rivâyetin zayıf olduğu kanaatini taşımaktadır.⁹⁸

5. Hadisi Uydurma Kabul Edenler

Uydurma rivâyetlerle ilgili eser yazarlar da tevsi'a hadisini ele almışlardır. İbn Teymiyye, hikâyecilerin uydurduğu rivâyetlere tahsis ettiği bir eserinde Ahmed b. Hanbel'e atıfta bulunarak tevsi'a hadisinin uydurma olduğunu belirtmektedir.⁹⁹ O, başka bir eserinde Râfizîler'in 'Âşûrâ' gününde gösterdikleri mateme karşı Nâsıbe fırkasının, tevsi'a hadisini uydurduklarını ve iki fırkanın konuya dair tutumlarının batıl olduğunu yazmaktadır.¹⁰⁰ Yine o, *el-Fetâva'l-kübrâ* adlı eserinde 'Âşûrâ' gününde yapılan çorbanın bid'at olup olmadığı ve konuya dair sahih hadisin varlığını soran birine şu cevabı verir: "Konuya dair Hz. Peygamber'den varid sahih hadis yoktur. Sahabe sözü de bulunmamaktadır. Müstehab olduğuna dair dört imam ve diğerlerinden de bir görüş nakledilmiş değildir. Güvenilir hadis kitaplarının müelliflerince de konuya dair ne Hz. Peygamber'den ne sahabeden ne de tabiundan sahih veya zayıf hiçbir rivâyete yer verilmiştir. Konuya dair zikredilen tüm rivâyetler Hz. Peygamber'e iftiradır."¹⁰¹

İbn Teymiyye 'Âşûrâ' hakkında İbn 'Uyeyne'nin "Altmış yıldır 'Âşûrâ'yı tecrübe ettik. Sahih olduğunu gördük" sözü için şunları yazmıştır: "Bu söz hüccet olmaz. Allah kendisine rızık vermekle in'amda bulunmuştur. Bunun sebebi tevsi'adır denilmez. Allah, en hayırlı nesil olan muhâcir ve ensâra da ikramda bulunmuş ancak onlar hiçbir zaman bu amaçla 'Âşûrâ' gününde tevsi'ada bulunmamışlardır. Dinde asıl olan Allah ve Rasûlüne ittiba etmektedir."¹⁰² İbn Teymiyye, Muhammed b. Münteşir'in yukarıda yer verilen sözü için de şunları ifade etmiştir: "Bu zat Kûfelilerin faziletli âlimlerinden biridir. Fakat bu sözü kimden aldığını belirtmemiştir. Bu sözün, Hz. Hüseyin'i öldürdükleri günü bayrama dönüştürmek isteyenler tarafından uydurulduğu hususunda hiçbir tereddüt yoktur."¹⁰³

⁹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *el-Emâliyü'l-mutlaka*, 28.

⁹⁵ Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım Cemalüddîn Kâsimî, *İslâhü'l-mesâcid mine'l-bida' ve'l-avâid*, thk. Nâsırüddîn el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 167.

⁹⁶ Ebû Hafs Ziyâüddîn Ömer b. Bedr b. Saîd Mevsîlî, *Cünnetü'l-murtâb*, thk. Ebû İshâk el-Huveynî (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-arabî, 1407), 345.

⁹⁷ Ebû İshâk el-Huveynî, *Faslü'l-hitâb* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1905), 17.

⁹⁸ Muhammed b. Muhammed Derviş, *Esna'l-metâlib fi ehâdisi muhtelifi'l-merâtib*, thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1418), 292.

⁹⁹ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Ehâdisü'l-kussâs*, thk. Muhammed Lütfî es-Sabbâğ (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1408), 79.

¹⁰⁰ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *İktizâ'u's-sırâti'l-müstakîm (li-muhâlefeti ashâbi'l-cahîm)*, thk. Nâsır Abdülkerîm el-'Akl (Beyrut: Dâru 'âlemi'l-kütüb, 1419), 2/132.

¹⁰¹ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1408), 1/194-195.

¹⁰² İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, 1/203.

¹⁰³ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, thk. Muhammed Raşid Sâlim (Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1406), 8/149.

İbnü'l-Cevzî, 'Âşûrâ' gününde yapılan ikramların nedenini de ifade eden uzun bir rivâyeti ele aldıktan sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bu hadisin uydurma olduğunu akıl sahibi olan kimseler kuşku duymadan kabul ederler. Uyduran kişi ise, yüzündeki maskeyi kaldırmadan hayasızca bir söz söyleme becerisini göstermiştir. Hadisin metnine göre, Allah'ın yarattığı ilk gün 'Âşûrâ' günüdür. Bu durum bile uyduran kişinin gafletinden kaynaklanmıştır. Zira 'Âşûrâ' demek için daha önce dokuzuncu gün gibi bir zaman diliminin geçmesi gerekmektedir. Bu haberde Allah'ın göğü, yeryüzü ve dağları 'Âşûrâ' gününde yarattığı doğrusu ise, sahih hadiste de belirtildiği üzere; Allah'ın yeryüzünü Cumartesi, dağları da Pazar günü yaratmış olması ile tezat oluşturması kaçınılmaz olacaktır.¹⁰⁴ Ayrıca bir günlük 'Âşûrâ' orucuna vadedilen sevap da şeriâtın ilkelerine aykırıdır."¹⁰⁵

Zehebî yukarıda yer alan hadisi zikrettikten sonra "bunu uyduran kişi eblehtir ve yaptığı iş ne çirkindir" demektedir.¹⁰⁶ Süyûtî (öl. 911/1505), uydurma olan bu rivâyet için sika râvilerden oluşan bir isnadın kullanıldığını belirtmektedir. Ona göre bu rivâyeti müteahirûndan bazı kimseler uydurmuşlardır.¹⁰⁷ İbn Arrâk, (öl. 963/1556) da tıpkı Süyûtî gibi bu hadisin müteahhirûn tarafından uydurulduğunu belirtmektedir. Ona göre senedin zahirine aldanan bazı âlimler ise farklı değerlendirmede bulunmuşlardır.¹⁰⁸ Hadisi uydurma kabul edenler için bu hadisin hükmü ile ilgili bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak hadisi sahih kabul edenler ise rivâyetin birçok tarikinin olmasını gerekçe göstermişlerdir. Bu noktada kesretü't-turukun mutlak manada sıhhat için yeterli olup olmadığını ele almakta fayda olacaktır. Elbette bu konu tüm yönleriyle ele alınacak değildir.

6. Zayıf Olan Bir Rivâyetin Tariklerin Çokluğuna ile Sıhhat Hükümünü Alması

Öncelikle muhaddisin esas görevi, takviye arayışından önce ele aldığı hadisi tüm yönleriyle incelemektir.¹⁰⁹ Zerkeşî (öl. 794/1392), İbn Hazm'ın (öl. 456/1064) "zayıf hadisin bin tariki olsa bile bu durum onu kuvvetli kılmaz" şeklindeki değerlendirmesini şaz bir görüş olarak görmektedir. Zira ona göre, birden fazla tarikle gelen bir rivâyetin etkisi inkâr edilemez bir hakikattir.¹¹⁰ Zayıf olan bir rivâyetin bazı şartlar dâhilinde sıhhat hükümünü kazanıp kazanmayacağı ihtilaflıdır. Tevsi'a hadisini sahih kabul eden âlimler, sened açısından zayıf olduğunu kabul etmekle birlikte turukün kesreti ile kuvvet kazandığını iddia etmişlerdir. Hâlbuki zayıf rivâyetin birden fazla tarikinin olması, onu mutlak olarak sahih kılmaz. Nitekim "Ümmetimden her kim kırk hadis ezberlese kıyamet gününde onun şahidi ve şefaâtçisi olurum"¹¹¹ hadisi için Nevevî şu açıklamayı yapmıştır: "Bu hadisin fazla tariki olmakla birlikte

¹⁰⁴ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-arabî, ts.), "Kitâbu sıfâtî'l-kıyâme", 27.

¹⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/201.

¹⁰⁶ Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Telhîsu kitâbi'l-Mevdû'ât li'bni'l-Cevzî*, thk. Ebü Temîm Yâsir b. İbrahim b. Muhammed (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1419), 206.

¹⁰⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ahbâri*, thk. Sallâh b. Muhammed b. 'Uveyda (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417), 2/93.

¹⁰⁸ Ebü'l-Hasen Nûruddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*, thk. Abdulvahab Abdullatîf, Abdullah Muhammed Sıddîk el-Gumârî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1399), 2/151.

¹⁰⁹ Ebü Mu'âz, *el-İrşâdât fi takviyeti'l-ehâdis bi's-şevâhid ve'l-mutâbe'ât*, 121.

¹¹⁰ Ebü Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdîr b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî Bedreddin ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Zeynelâbidîn b. Muhammed (Riyad: Edvâu's-selef, 1419), 1/322.

¹¹¹ el-Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, 3/240.

yine de zayıftır.”¹¹² Nevevî'nin bu değerlendirmesi, kesretü't-turukun mutlak ve koşulsuz olarak bir haberin sıhhat hükmünü kazanması için yeterli olmadığını göstermektedir.

Münzirî (öl. 656/1258) de “Ümmetimden her kim kırk hadis ezberlese Allah onu kıyamet gününde fakih olarak diriltir” hadisini tarik çokluğundan dolayı sahih kabul eden es-Sileffî'yi (öl. 576/1180) tenkit eder. İbn Hacer, Münzirî'nin bu görüşünü verdikten sonra “bu kuvvet hadisi zayıf olmaktan kurtarmaz” demektedir.¹¹³ Süyûtî (öl. 911/1505) de hadisin zayıflığı, râvinin fasıklığından veya yalancı olmasından tahakkuk etmişse, başka vechinin olmasının müspet anlamda bir etkisi olmaz, demektedir.¹¹⁴ Kesretü't-turuk ile zayıflığın ortadan kalkması için zayıflığın nedeninin, ‘râvilerin hıfzının zayıflığı’ olmalıdır. Rivâyetin zayıflığı, râvinin yalancılıkla ithamından ya da şazlıktan kaynaklanmışsa birçok tarikinin olması onun zayıflığını ortadan kaldırmaz.¹¹⁵ Tirmizî (öl. 279/892), zayıf olan bir hadisin kuvvet kazanıp sıhhat hükmünü alabilmesi için şu şartları taşıması gerekir demektedir: “Yalanla itham edilen râvinin bulunmaması, hadisin şaz olmaması ve başka bir vecihle rivâyet edilmesi gerekir.”¹¹⁶ Tüm bu nakillerden kesretü't-turukun her türlü zayıf hadisi, sahih hadis mertebesine çıkartmayacağı anlaşılmaktadır.

7. Tevsî'a Hadisinin Sosyal Hayata Etkisi

Toplumun bilinç düzeyinin rivâyetlerin sıhhat derecesini belirlemek için yeterli seviyede olmadığı bilinen bir husustur. Onlar için tüm hadisler aynı derecede olup bağlayıcıdır. Toplumun nazarında sened değil metin önemlidir. Âlimler toplumun bilgi kaynaklarıdır. Devletler ise halkın benimsediği ve siyasî alanlarına müdahale içermediği sürece ritüeller müdahale etmezler, bilakis içtimâî hayatı pekiştirdiğinden bu ritüelleri desteklerler. Zira bu tür uygulamalar toplumun ortak değerlerinin artmasına etki eden önemli seremonilerdir.

‘Âşûrâ’ merasimlerinin tertip şeklinin kültürel olmasına mukabil merasimlerin icra amacıyla “dinî-siyasî” bir mesajın olduğu görülmektedir. ‘Âşûrâ’ merasimleri bazı ülkelerde siyasî aktörlerin boy gösterisine dönüşmüş durumdadır.¹¹⁷ Zira Âşûrâ’ kültüründe matem geleneği, Şia toplumunda gelenekselleşmiş sosyal ve siyasî bir duruşu temsil eder.¹¹⁸ Bu itibarla devletlerin bu tür etkinliklere zaman zaman katkı sağladıkları bilinmektedir. Bunun örneklerinden biri de Osmanlı devletinin tekkelere ‘Âşûrâ’ tatlısının hazırlanmasında sağladığı katkıdır. “Hânkâhlarda pişirilen ‘Âşûrâ’ için hazine-i hassa-i şahaneden 1849 yılında 120 kuruş tahsisât ayrılmışken bu miktar 1890 ve 1891 yıllarında 3.000 kuruşa yükselmiş, yeterli olmayan tahsisat için zaman zaman ek ödenek de verilmiştir.

¹¹² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri Nevevî, *el-Erba'üne'n-Neveviyye* (Beirut: Dârü'l-minhâc, 1430), 38.

¹¹³ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İmtâ' bi'l-erba'üne'l-mütebayineti (bi-şarti)'s-semâ'*, thk. Muhammed Hasan İsmail (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 70.

¹¹⁴ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *Tedribü'r-râvi fi şerhi Takribi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar (Riyad: Mektebetü'l-kevser, 1414), 1/194.

¹¹⁵ Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ünî el-Hasenî Tâhir el-Cezâirî, “Tevecihü'n-nazar ilâ usûli'n-nazar”, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-matbû'âti'l-İslâmiyye, 1416), 1/362.

¹¹⁶ Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halbelî, 1395), 5/51. “el-İlel”, 735.

¹¹⁷ Abdullah Mohammadi, “Mezar-i Şerif'te Yaşayan Hazaralarda Aşura (Aşure) Geleneği”, *Toplum Bilimleri (Dergi)* X/19 (2016), 152.

¹¹⁸ Mohammadi, “Mezar-i Şerif'te Yaşayan Hazaralarda Aşura (Aşure) Geleneği”, 158.

Sonuç

Tedvîn asrında hadisler toplanırken hadis diye nakledilen tüm rivâyetlerin sıhhat açısından değerlendirmeye tabi tutulmadan kayıt altına alındığı bilinmektedir. İlk dönem muhaddisleri, eserlerine aldıkları tüm hadislerin sahih olduğu ve tamamını eserlerine aldıklarını iddia etmemişlerdir. Bu bağlamda haberlerde zikredilen sened ve metin esas alınarak hadisler değerlendirilmiştir.

Her toplum için bazı özel gün, geceler ve aylar vardır. Bu zamanları ihyâ etmek için bir kısım ibadetler veya gelenekler icra edilmektedir. İşte bu zaman dilimlerinden biri de hicrî yılbaşının ilk ayı olan Muharrem ayının onuncu günü olan 'Âşûrâ' günüdür. İslâmî kültürde bir gelenek olarak yer alan 'Âşûrâ'nın, aslında başka kültürlerde de bulunduğu vakidir. 'Âşûrâ' gününde Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi bu güne farklı bir boyut kazandırmıştır. Şîa için bu gün, Hz. Hüseyin ve ehl-i beytin intikamını alma ahdinin yinelendiği bir matem gününe dönüşmüştür.

Tevsî'a hadisini senet açısından değerlendiren muhaddisler hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Senet itibarıyla haberin zayıf olduğu râvilerle ilgili yapılan değerlendirmelerden anlaşılmıştır. Beyhakî, tevsî'a hadislerini zikrettikten sonra tüm senedlerin zayıf olduğunu ancak birbirlerini teyit ettiğinden kuvvet kazandığını belirtmektedir. İrâkî ve el-Gumârî gibi âlimler tevsî'a hadisini detaylı olarak ele almışlar ve kesretü't-turuk nedeniyle sıhhatine hükmetmişlerdir. İbn Teymiyye ve İbnü'l-Cevzî gibi âlimler hadisin siyâsî amaçlarla uydurulduğunu ifade etmişlerdir. Mevzû'ât türü tüm kaynaklarda bu rivâyetin uydurma olduğu beyan edilmiştir. 'Ukaylî, İbn Ebî Zur'a ve İbnü'l-Kayserânî gibi bir grup muhaddis ise senedine bakarak bu haberin zayıf olduğunu açıklamışlardır. Bu durum hadislere verilen hükmün içtihadî olduğunu göstermektedir. Hadisi sahih kabul edenlerin hareket noktası, rivâyetin birden fazla tarik ile gelmiş olmasıdır. Ancak taaddüdi't-turukun mutlak olmadığı bazı şartlarla mukayyed olduğunun sarfı nazar edildiği müşahede edilmiştir.

Toplumun bilinç düzeyi, rivâyetlerin sıhhat derecesini belirlemek için yeterli değildir. Âlimler toplumun bilgi kaynaklarıdır. Devletler halkın benimsediği ve siyâsî alanlarına müdahale içermediği sürece merasimlere müdahale etmezler, bilakis içtimâî hayatı pekiştirdiğinden bu merasimleri destekler. 'Âşûrâ' merasimlerinin tertip şekli kültürel olmasına mukabil merasimin icra amacında "dinî-siyâsî" bir mesaj taşıdığı görülmektedir. Osmanlı devletinin 'Âşûrâ' merasimlerini desteklemek için tahsis ettiği meblağın, bu merasimlerin içtimâî hayata olan katkısı nedeniyle olduğu tahmin edilmektedir. Hadisin senedi, içeriği ve siyasi yönü hadisin aşırı derece zayıf olduğunu göstermektedir.

Kaynakça / References / المصادر

- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-. *Câmi'u't-tahsil fi ahkâmî'l-merâsîl*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Beyrut: 'Alemü'l-kütüb, 1407.
- Atik, M. Kemal vd. *İslamî Kavramlar*. Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı, 1997.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Telhisü'l-müteşâbih fi'r-resm*. Dimeşk: Talâs, 1985.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, ts.
- Baş, Eyüp. "Aşûre Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLV/1 (2004), 167-190.
- Bedreddin ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî. *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*. thk. Zeynelâbidîn b. Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Edvâu's-selef, 1419.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Şu'abü'l-îmân*. thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid. Riyad: Dârü'r-rüşd, 1423.
- Bozkuş, Metin. "Aşure Günü, Muharrem Matemî/Orucu Ve Sivas'ta Aşure Uygulamaları". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (15 Haziran 2008), 33-61.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır. Dâru tavrî'n-necât, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Muhammed Abdülmûîd Hân. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.
- Cemalüddîn Kâsimî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım. *İslâhü'l-mesâcid mine'l-bida' ve'l-avâid*. thk. Nâsirüddin el-Elbânî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403.
- Dervîş, Muhammed b. Muhammed. *Esna'l-metâlib fi ehâdisi muhtelifi'l-merâtib*. thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmiyye, 1418.
- Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-. *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefis*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru sâdir, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.
- Ebû Mu'âz, Târik b. Avdullah b. Muhammed. *el-İrşâdât fi takviyeti'l-ehâdis bi's-şevâhid ve'l-mutâbe'ât*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1417.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. 'Adil b. Yûsuf el-'Azâzî. Riyad: Dârü'l-vatan, 1419.
- Eryiğit, Yılmaz. "Aşure ve Muharrem". *Nuh Kitabı*, 265-271.
- Gumârî, Ebû Abdillâh b. Sıddîk el-. *Hidayetü's-sağrâ' bi tashîhi hadîsi tevsî'ati yevmi "âşûrâ"*. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1. Basım, 1439.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb. *Me'âlimü's-Sünen*. 4 Cilt. Halep: el-Matba'tü'l-ilmiyye, 1351.
- Huveynî, Ebû İshâk el-. *Faslü'l-hitâb*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1905.
- 'İrâkî, Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed b. Ezher b. Ahmed b. Muhammed el-. *el-Müntehab min kitâbi's-Siyâk li Târîhi Nisâbü'rî*. thk. Hâlid Haydar. Beyrut: Dârü'l-fıkr, 1414.
- İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân. *Cüzü tavsî'a "ala'l-iyâl yevme'l-Âşûra"*. Y.y.: Y.y., ts.
- İbn 'Adî, Ebû Ahmed b. 'Adî Cürcânî. *el-Kâmil fi du'afâ'ir-ricâl*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1418.
- İbn Arrâk, Ebû'l-Hasen Nûruddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî. *Tenzihü's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbârî's-şen'ati'l-mevzû'a*. thk. Abdulvahab Abdullatîf, Abdullah Muhammed Sıddîk el-Gumârî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1399.
- İbn 'Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî. *Târîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Garâme el-'Umerî. Beyrut: Dârü'l-fıkr, 1415.
- İbn Büşrân, Ebû'l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah. *Emâli*. thk. Ahmed b. Süleymân. Riyad: Dârü'l-vatan, 1420.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. Münzîr er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dil*. Haydarâbâd: Dâiretü'l-me'ârifî'l-osmâniyye, 1271.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-Emâliyü'l-mutlaka*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1416.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İmtâ' bi'l-erba'îne'l-mütebâyineti (bi-şarti)'s-semâ'*. thk. Muhammed Hasan İsmail. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmiyye, 1418.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*. thk. 'Adil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avid. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1415.

- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhibüddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1379.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhibüddîn el-Hatîb. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1379.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Lisânü'l-Mizân*. thk. Abdülfettâh Ebû Guddê. Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü's-sikât*. Haydarâbâd: Dâiretü'l-me'ârifî'l-osmâniyye, 1393.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emsâr*. thk. Merzûk Ali İbrahim. Dârü'l-vefâ, 1411.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî. *et-Tekmil fî ma'rifeti's-sikât ve'd-du'afâ' ve'l-mecâhil*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim. Yemen: Merkezü Nu'mân, 1432.
- İbn Kutluboğa, Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî. *es-Sikât mimmen lem yaka' fî'l-kütübî's-sitte*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim. Kahire: Mektebetü İbn Abbâs, 1432.
- İbn Nukta, Ebû Bekr Muînüddîn (Muhibüddîn) Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ' el-Bağdâdî. *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1408.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Ehâdisü'l-kussâs*. thk. Muhammed Lütfî es-Sabbâğ. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1408.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-Fetâva'l-kubrâ*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1408.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *İktizâ'ü's-sırâti'l-müstakîm (li-)muhâlefeti ashâbi'l-cahîm*. thk. Nâsır Abdülkerîm el-'Akl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru 'âlemi'l-kütüb, 1419.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Minhâcü's-sünne*. thk. Muhammed Raşid Sâlim. 9 Cilt. Suudi Arabistan: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1406.
- İbni'l-A'râbî, Ebû Saîd b. el-A'râbî Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd b. Bişr b. Dirhem. *Mu'cemu İbni'l-A'râbî*. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevzû'ât*. thk. Abdolvahab Abdullatif, Abdullah Muhammed Sıddîk el-Gumârî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1399.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avid. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1415.
- İbnü'l-Ferrâ, Ubeydullah b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin. *Tecrîdü'l-esmâ ve'l-küna'l-mezkûre fî kitâbi'l-müttefik ve'l-müfterik*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim. Yemen: Merkezü Nu'mân, 1432.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî. *el-Etrâf li'l-efrâd li'd-Dârekutnî*. thk. Mahmûd Muhammed b. Mahmûd. 5 Cilt. Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1419.
- Kâsimî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî. *Kavâ'idü't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.
- Kaya, Zeynep Sena. *İran'da Âşûrâ Merasimleri ve Tarihsel Gelişimi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Uludağ Üniversitesi, 218M.S.
- Mansûrî, Ali el-. *ed-Deñlü'l-muğni li şuyûhi'l-imâm Ebi'l-Hasan ed-Darekutnî*. thk. Sa'd b. Abdullah el-Hamîd. Riyad: Dârü'l-keyyân, 1428.
- Mansûrî, Ali el-. *er-Ravdü'l-bâsim fî terâcim şuyûhi'l-Hâkîm*. thk. Sa'd b. Abdullah el-Hamîd. Riyad: Dârü'l-'âsime, 1432.
- Mevsilî, Ebû Hafz Ziyâüddîn Ömer b. Bedr b. Saîd. *Cünnetü'l-murtâb*. thk. Ebû İshâk el-Huveynî. Beyrut: Dârü'l-kitâbî'l-arabî, 1407.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1400.
- Mohammadi, Abdullah. "Mezar-i Şerif'te Yaşayan Hazaralarda Aşura (Aşure) Geleneği". *Toplum Bilimleri (Dergi) X/19* (2016), 151-166.
- Mutaf, Rana Sena. *Âşûrâ Gününün İslâm'daki Önemi ve Bugünle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi*. Bayburt Üniversitesi, Thesis, 2019.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-türâsi'l-arabî, ts.
- Nehhâl, Mahmûd b. Abdülfettâh en-. *İthâfü'l-murtekî bi terâcim şuyûhi'l-Beyhakî*. thk. Mustafa el-'Adevî. Riyad: Dârü'l-meymân, 1429.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Erba'üne'n-Neveviyye*. Beyrut: Dârü'l-minhâc, 1430.

- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1392.
- Özlü, Zeynel. "Osmanlı Devletinde Tekkelere Bir Bakış: Aşure Geleneği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 57 (2011), 191-212.
- Sa'dî, Ebû Habîb. *el-Kâmûsü'l-fikhiyyu lugaten ve ıstılâhen*. Dimeşk: Dârü'l-fıkr, 1408.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdikâfî es-. *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kubrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Hicrun li't-tibâati ve'n-neşr, 1413.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Le'âlî'l-masnû'a fi'l-ahbâri*. thk. Sallâh b. Muhammed b. 'Uveyda. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1417.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-kevser, 1414.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-İ'tisâm*. thk. Sa'd b. Abdullah Âl el-Hamîd. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbnî'l-Cevzî, 1429.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. 'İvadullah b. Muhammed vd.,. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-haremeyn, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdülmeccid es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tâhir el-Cezâirî, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ünî el-Hasenî. "Tevcihü'n-nazar ilâ usûlî'n-nazar". thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebetü'l-matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1416.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Mısır: Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halbelî, 1395.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*. thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. Beyrut: Dârü'l-mektebi'l-ilmîyye, 1404.
- Yaşaroğlu, M. Kamil. "Muharrem". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. Ankara: TDV, 2020.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "ÂŞÛRÂ - TDV İslâm Ansiklopedisi". 23 Eylül 2020. Erişim 22 Mart 2024.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Heyet. 40 Cilt. Beyrut: Dârü'l-hidâye, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Dîvânü'l-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî. Mekke: Mektebetü'n-nahdati'l-hadîse, 1387.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mizânü'l-i'tidâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1382.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1405.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhü'l-İslâm*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Telhîsu kitâbi'l-Mevdû'ât li'bni'l-Cevzî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim b. Muhammed. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1419.
- Zirikli, Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-İlim li'l-melâyîn, 2002.